תלמוד ירושלמי · מפרשים · שערי תורת ארץ ישראל · סדר מועד

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי מגילה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי מגילה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-ארץ-ישראל-על-תלמוד-ירושלמי-מגילה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ג 6
הלכה ד 6
הלכה ה 7
הלכה ז 8
הלכה ח 8
הלכה ט 9
הלכה י 11
הלכה יא 12
הלכה יב 13
פרק ב 15
הלכה א 15
הלכה ב 15
הלכה ג 15
הלכה ד 16
הלכה ה 16
הלכה ז 16
פרק ג 17
הלכה א 17
הלכה ב 17
הלכה ג 19
הלכה ד 19
הלכה ז 19
פרק ד 19
הלכה א 19
הלכה ב 20
הלכה ג 20
הלכה ד 20
הלכה ה 21
הלכה ז 21

הלכה ח 21
הלכה ט 21
הלכה י 22
הלכה יא 23
הלכה יב 23

פרק א

הלכה א

ר' אבהו בשם ר' לעזר ולא יעבר לא יעבר. — פי' דכתיב (אסתר ט' כ"ז) ולא יעבר ומזה דרשינן שלא יעבור זמן ט"ו אבל מקדימין לפני י"ד.

ריב"נ בשם שמואל לא יעבר ולא יעבר. — צ"ל: לא יעברו לא יעברו (פי' שמואל דורש שם ממקרא אחר דכתיב שם שם כ"ח "לא יעברו").

אם משושן הבירה את למד מעתה בשושן הבירה אל יקראו (פי' בי"ד אלא בט"ו) ושאר כל המקומות יקראו (פי' שאר כל המקומות בין ערי הפרזות ובין המוקפות חומה יקראו בי"ד, ומוקפות חומה אינן למדין משושן דשושן שאני שבה נקהלו בי"ג ובי"ד ונחו בט"ו) הא תלתא תניין כו' תנייא אחרייא סבר עיר מכל מקום (פי' דר' יוסי ב"ר יהודה סבר דמה דכתיב "מדינה ומדינה ועיר ועיר" עניינו שכולן קורין ביום אחד בי"ד אפי' מוקפות חומה לבד משושן שבה קוראין בט"ו).

נמצאתה אומר ריב"ק ור' יוסי בר"י שניהם אמרו דבר אחד כו'. — צ"ל: אית דבעי מימר ריב"ק וריבר"י שניהם אמרו דבר אחד כו' (פי' שיש אומרים שאין ריבר"י חולק על ריב"ק בדין אלא בטעם שריבר"י נמי סבר שכל המוקפות חומה מימי אחשורוש קורין בט"ו אלא שהוא דורש כן מדכתיב "מדינה ומדינה ועיר ועיר" וענין זה לדידיה דיש הפרש בין כל מדינה לכל עיר דכל מדינה דהיינו עיר מוקפת חומה [כדאיתא למטה דף ע' ע"ב מדינה ומדינה אלו הכרכים] קוראין בה בט"ו וכל עיר ועיר דהיינו שאינה מוקפת חומה קוראין בה בי"ד) וזה למד מטעם אחד תני הסמוך לכרך כו' (והנוסח שלפנינו ותני כן הסמוך כו' נשתרבב מלמטה בעמוד זה).

רקת טיבריא כנרת גיניסר התיב ר' לוי והכתיב כו'. — יש להפך וכצ"ל: כנרת גיניסר ולמה נקראה כנרת שהיא מגדלת פירות ככינרים (ולפנינו נמצא זה למטה) התיב ר' לוי והכתיב (יהושע י"ב ג') והערבה עד ים כנרות (פי' וכנרות היא לשון רבים) מעתה שני כו' כגון בית ירח וצינבריי (בב"ר פצ"ח אות כ"ב מכנרת ר' אלעזר אמר ירח ר' שמואל בר נחמן אמר בית ירח ר' יהודה ב"ר סימון אמר סנבראי ובית ירח ע"כ פי' דשני מקומות אלו נקראים כנרת, וסנבראי דהתם היינו "צינבריי" דהכא; וכתב בספר מלחמות היהודים ספר ד' פרק ח' אות ב' שסנברא רחוקה שלשים ריס לדרום טבריא כ"כ בתבואות הארץ פ"ג עמוד רט"ז מדפוס ירושלים ואני לא מצאתי זה במלחמות היהודים שלפני במקום שציין [וצ"ל: ספר ג' פרק ט' אות ז']) חרב הכרך ונעשה של גוים כו'.

[השלמות: **ויקראו הכל בט"ו**. —פי' כל העיירות מימות יהושע בן נון.]

כל העיירות שמנה יהושע אפי' מאה אינן. — פלא שאם נבוא למנותן נמצא אותן יותר ממאה.

קרייה מסייע לריב"ח ויהי גבולם מחלף כו'. — פי' דכאן מונה עיירות שבגבול בני נפתלי ולמטה שם (יהושע י"ט ל"ה) כתיב וערי מבצר הצִדים צֵר וחמת וגו' ומוכח דהללו שנמנו למטה אינן ערי מבצר אלא הללו שעומדין על הגבולין (וע' בבלי ב"ב נ"ו א').

וכאן כתיב יו"ט וכתיב וקיבל. — צ"ל: וכאן כתיב יו"ט ולא כתיב וקיבל (ומאחר שלא קיבלו עליהם את הפורים ליו"ט מותרין במלאכה, וע' בבלי ו' ב').

הלכה ג

א"ר לא מפני כבוד כרכים שלא יהו אומרים ראינו כרכים ועיירות קורין כאחת כו'. — צ"ל: שלא יהו אומרים ראינו כרכים וכפרים קורין כאחת (פי' לכן כשחל ט"ו בשבת קורין לכרכים בע"ש ואינן נדחין ליום הכניסה) מעתה חל להיות לעיירות בשבת לא ידחו ליום הכניסה שלא יהו אומרין ראינו כפרים ועיירות קורין כאחת כו' מעתה חל להיות בשני חל להיות בחמישי אשכח תני (ומה שבינתיים מיותר ושייך למעלה) חל להיות בע"ש כפרים ועיירות וכרכים קורין כאחת וההן תנייה לא נסיב אפין לבירייה (פי' שאינו נושא פנים לשום בריה וסבר שכולן קורין ביום הכניסה ואינו חושש לכבוד כרכים וגם אינו חושש לכבוד עיירות) כו' רבי אומר כולם ידחו ליום הכניסה (פי' דאותן שחל להן בשבת בין י"ד לעיירות בין ט"ו לכרכים ידחו ליום הכניסה) דלית ליה שלא יקדמו כרכים כו'.

אשכח תני כפרים קורין בע"ש כו'. — צ"ל: אשכח תני כפרים ידחו ליום הכניסה ועיירות גדולות קורין בע"ש ומוקפות חומה לאחר השבת (כ"ה בתוספתא פ"א ובבלי ד' ב').

ואנן חמיין רבנן אפי' ביחיד. — כשחל ט"ו בשבת אילו שמוקפות חומה קורין בע"ש ביחיד אף שנדחו ממקומן.

הלכה ד

תני כפר שאין בו עשרה תקנתו קלקלתו ונעשה כעיר. — צ"ל: עיר שאין בה עשרה (פי' בטלנים) תקנתה קלקלתה ונעשית ככפר (וע' רמב"ם פ"א ה"ח ממגילה שהעתיק כנוסח שלפנינו ופירש שאין בו עשרה בני אדם וכבר פקפק הראב"ד שם על נוסח זה).

ר' יודן נשייא שלח לר"ה רבה חדא עיטם וחד לגין דחמר שלח וא"ל קיימת בנו ומתנות לאביונים (פי' דמשלוח מנות איש לרעהו משמע שרעהו שוה שיש לו לעצמו במה לסעוד אלא שזה שולח לו מנות כדי להרבות השמחה, אבל ר"ה עני גדול היה ולא היה לו כדי סעודה בפורים וכששלח לו הנשיא בפעם ראשונה מתנה מועטת כדי סעודה

אמר שזה חשיב אצלו כמתנות לאביונים) חזר ושלח לו חד עיגל (פי' כמו עגל בן בקר, וכ"ה בבבלי ז' ב' לגירסת שאילתות פ' ויקהל ומנוה"מ סימן קל"ז הדר שלח ליה כולי עגלא תילתא, אלא שבשאילתות שלפנינו הנוסח שא"ל בראשונה "קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו" ובאחרונה "קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים" וצ"ל להפך כמו הנוסח שבמנה"מ, והירושלמי כאן יוכיח [שוב מצאתי סמך לגירסת השאילתות ממשנה שלימה בביצה פ"א מ"י]) וחד גרב דחמר שלח וא"ל קיימת בנו ומשלוח מנות איש לרעהו (פי' שכבר היה לו כדי סעודה וחזר ושלח לו מתנה מרובה).

הלכה ה

מרדכי ואסתר כתבו אגרת ושלחו לרבותינו שהן אמרו להם כו'. — צ"ל: לרבותינו וכן אמרו כו'.

שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים כו'. — הרמב"ן בפ' ואתחנן (ד' ב') העתיק "ומהם כמה נביאים" נראה שנשמט שם מלת "שלשים" וברות רבה פ"ד הנוסח "פ"ד זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים", ויותר נראה נוסח הירושלמי והוא מכוון למספר החתומים בנחמיה יו"ד באופן שנמנה מה דכתיב שם (פסוק ד') "מבני חנדר קדמיאל" לשלשה אנשים אלא שבחגיגה פ"ג ה"ח איתא "כנגד שמונים ושלש חותמות שכתוב בעזרא" ולפ"ז יפרשו שמבני חנדר חתם קדמיאל ואינו אלא אחד בלבד. וראיתי שיש מגיהין כאן "ועמהם שלשים וכמה נביאים" וידמו שהיו ל"ה נביאים וביחד ק"כ ומכוון להא דאיתא בברכות פ"ב ה"ד "מאה ועשרים זקנים ומהם שמונים וכמה נביאים" וכפי מה שהגהתי שם "ומהם שלשים וכמה נביאים".

ר' סימון בשם ריב"ל לעולם שני חדשים מעוברין. — דברי ריב"ל שנויין בבבלי רה"ש י"ט ב' בסגנון אחר "על שני אדרים שמקדשין אותן בימי עיבוריהן" והנה שיטת הירושלמי היא דיום עיבור הוא יום ל"א ולילי עיבור הוא אור ליום ל"א שהוא יום העיבור וכדאיתא ברה"ש פ"ב ה"א אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו וכמו שלילי זמנו היינו אור ליום שלשים דיום שלשים הוא זמנו ה"נ לילי עיבורו היינו אור ליום ל"א דיום ל"א הוא יום העיבור; עו"ש רפ"ג קידשוהו קודם לזמנו או לאחר עיבורו יום אחד יכול יהא מקודש; ועו"ש פ"ד ה"ד (דף נ"ט ע"ג) ואתון מדכרין זמנו ועיבורו (וע' מ"ש בהגהותי שם, עמ' 279). ולפי שיטה זו מ"ש ריב"ל לפי הבבלי "בשני אדרים שמקדשין אותן ביום עיבוריהן" היינו ביום ל"א שעושין שניהן מלאין וכלשונו בירושלמי כאן. ושיטה אחרת בבבלי דיום עיבור נקרא יום שלשים ולפי שיטתן סבר ריב"ל דשני האדרים חסרין וכמו שסיימו על דבריו בבבלי שם "למימרא דחסרין עבדינן מלאין לא עבדינן" וע' פרש"י שם,

ולפ"ז הוא מפרש (בדף כ"ב ב') "אור עיבורו" לערב יום שלשים נגהי ל"א דיום שלשים קרוי יום עיבורו; ועוד (בדף כ"ה א') פירש "ליל עבורו" מוצאי יום שלשים, וכן פירש בסנהדרין (ע' ב') לאור עיבורו מוצאי שלשים שהוא יום העיבור. אבל במקומות אחרים הוא להפך כמו בריש פסחים "אור לארבעה עשר" היינו שלמחר הוא ארבעה עשר ובעדיות פ"ד מ"ו "המפלת אור לשמונים ואחד" היינו שלמחר הוא יום שמונים ואחד, ובבבלי פסחים ג' א' "אור לשלישי" "לילי ארבעה עשר" היינו שלמחר הוא יום שלישי או יום י"ד, עו"ש (קי"ב ב') "לילי רביעיות ולילי שבתות" והיינו שלמחר יום רביעי ויום השבת; וראיתי ביד רמ"ה סנהדרין שם שכתב לאור עיבורו היינו מוצאי כ"ט וכן פירש ר"ח ז"ל ודמי להא דאמרינן ברה"ש ואימתי משיאין לאור עיבורו דהיינו ליל שלשים דאי למוצאי שלשים למה להו ע"כ ואין דבריו מחוורין כל עיקר והוא סותר בכל אלה את הירושלמי דאף הירושלמי והבבלי נחלקו בפירוש "יום עיבורו" אם הוא יום שלשים או יום ל"א אבל הכל מודים דלילי עיבורו או אור עיבורו היינו מוצאי יום שלשים נגהי ל"א, וכן משיאין לאור עיבורו היינו ליל ל"א.

עיבר את הראשון ולא עיבר את השני מה שעשה עשוי לעולם אדר סמוך לניסן חסר תני כו'. — צ"ל: עיבר את הראשון ולא עיבר את השני מה שעשה עשוי עיבר את השני ולא עיבר את הראשון מה שעשה עשוי (והסופר השמיט מן "מה שעשה עשוי" עד "מה שעשה עשוי") תני רשב"ג אומר כו' (ומה שנמצא בינתיים "לעולם אדר סמוך לניסן חסר" אינו מגוף הירושלמי אלא שמעתיק אחד כתב בצדו שאין אנו עושין כריב"ל אלא שלעולם אדר הסמוך לניסן חסר וכדאיתא בבבלי רה"ש י"ט ב' וסופר שאינו מובהק הכניס זה בתוך הירושלמי, והרבה כזה בירושלמי כ"ש בפיאה פ"ז ה"ב, עמ' 28).

הלכה ז

לבצור צריכה הניית מאכל מהו כו'. — צ"ל: הניית הכשר מאכל מהו.

ההן זוסטה (פי' כלי ששוליו של שערות ועב הרבה וא"א לרקד בו) מכיון שהוא מדחק (פי' שדוחק בידו את הקמח שנותן בו אז השערות מתפזרות) ואת חשר (פי' מרקד ע' שבת פ"ז דף יו"ד ע"ב "הדין דחשר גירגבסין כו' חייב בו משום מרקד" וע' מ"ש שם, עמ' 170) ביה קימחא כמי שהוא נפה. — כצ"ל.

ר' חמא חברין דרבנן בעי. — ע' מ"ש ברה"ש פ"א ה"א (עמ' 273).

הלכה ח

ה"י לא אמרתי שאינו זב לסתור זב הואיל לסתור לא אמרתי כו'. — צ"ל: לא אמרתי שאינו זב לסתור לא אמרתי (ומה שבינתיים כפול ומיותר) אלא שלא יביא קרבן כו' דר'

לעזר היא ניתני השנייה לא בסתירה (פי' שאין לה מה לסתור) ולא בקרבן כו' דר"ל דאת אמר שתים בשופי ואחת באונס סותרת כו'.

ר' חמא ב"ע בשם ריב"ח כל ימי אשר הנגע בו יטמא כו'. — צ"ל: בשם ריב"ח והצרוע אשר בו הנגע (ע' בבלי ח' ב') וגומר וטמא טמא יקרא (ויקרא י"ג מ"ה) את שטומאתו תלויה כו'.

הלכה ט

לעז לזמר רומי לקרב. — כתב במאור עינים פנ"ז לקרב לדרוש ברבים כמו בשיר רבה פ"ח אמרו על ר' אלעזר ב"ר שמעון דהוא קרוב ופייטן ופירש בערוך ערך "קרוב" דרשן וכעין זה כתב הג' יעב"ץ ז"ל במגדל עז (חלק בית מדות עליית הלשון פ"ג) לקרב פי' לפיוט ושיר ע"כ וכן הש"צ מכונה בירושלמי קרובה (ע' ברכות פ"א ה"ח דף ג' סוע"ג).

ברעז ניתנה תורה עי"ן מעשה נסים. — פי' שאין בכתב עברי אותיות סתומות לבד מאות עי"ן (ע' מאור עינים פנ"ו דשם נדפסו כל אותיות א"ב דכתב עברי) ונראה דשמות האותיות של א"ב מוצאן מקדם בעוד שהיו כותבין רק בכתב עברי דאות עי"ן היתה סתומה ועגולה כדמות עין־אדם ולכך היו קורין להאות שהיא כצורת עין־אדם "עין". ואל תשיבני מצורות האותיות בי"ת וכ"ף שהן בכתב אשורי כצורות בית פתוח מרוח אחת וככף כפופה שכן גם בכתב עברי מצורות האותיות בי"ת וכ"ף קרובות לבי"ת וכ"ף מכתב אשורי כאשר יתברר להמעיין בצורות האותיות של כתב עברי במאור עינים שם (והוכחת ר' לעזר המודעי למעלה שבכתב אשורי ניתנה תורה משם אות וי"ו שהוא בכתב אשורי כצורת ווי העמודים אינו מובן לי שהרי גם בכתב עברי יש צורת אות וי"ו כמו ווי העמודים ואונקלי).

ר' ירמיה בשם ר' חייה בר בא כו' תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלהם ולא מ"ם שלהם סתום כו'. — צ"ל: תורת הראשונים לא היה עי"ן שלהם ולא מ"ם שלהם סתום הא סמ"ך סתום (פי' דסבר שבכתב אשורי ניתנה תורה אלא שבאותו זמן עדיין לא היו אותיות "מנצפך" שבסוף התיבה כפולות שאלו נתחדשו אח"כ מן הצופים והן הן דבריהם בבבלי ב' ב' "ר' ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא מנצפך צופים אמרום", ודברים אלו לפי שיטת הירושלמי כפשוטן ודלא כמסקנת הבבלי שם דשכחום וחזרו ויסדום; ובזה נבין דברי ר' לוי למעלה שאמר דלמ"ד אשורי ניתנה תורה סמ"ך מעשה נסים והשמיט מ"ם סתומה, והיינו מפני שעדיין לא היתה אצל הראשונים ונתחדשה אח"כ מן הצופים. וראיתי באו"ז ח"א סימן תקנ"ב שפירש ג"כ תורת הראשונים קודם שבאו הצופים ושגם היה בתורת הראשונים כרעו של ה"א מחובר לגגו ואחר זמן עשו חלל מעט בין הכרע

השמאלי לגגו וכגירסא שלפנינו כאן אבל אין זה מחוור דאף שהיה הכרע מחובר לגג עדיין היתה הה"א פתוחה כולה מלמטה ואין זה נקרא "סתום").

בורגני אחד בידא להם ארמית מתוך יונית. — צ"ל: רומית מתוך יונית (פי' הוא כתב ולשון לאטין שתיקן להם לאטינוס כ"ש בצ"ד ח"ב ב"א שמ"ה כן מצאתי בח"ס ח"מ סימן קצ"ג וזהו שאמרו בבבלי ע"ז יו"ד א' על אדום שאין להם לא כתב ולא לשון. ובב"ר פט"ז אות ז' בג' דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה בנימוסין ובפנקסין ובלשון, וגם יש להגיה "בירר" במקום "בידא") ולפי נוסח שלנו הענין שמתוך יונית העתיקו תרגום התורה לארמית. ואולי הוא תרגום אונקלוס בארמית המצוי בידינו.

תרגם עקילס הגר התורה כו'. — פי' עקילס תרגם בלשון יונית ע' יומא פ"ג ה"ח ולקמן פ"ב ה"ג ועוד בכמה מקומות במדרשות והאריך בענין זה במאור עינים פמ"ה ע"ש.

ולמה לי נן אמרין יש בספרים מה שאין בתפיליין ומזוזות שהספרים נכתבים בשני דפין כו'. — צ"ל: שהספרים נכתבים בשני עורות ותו"מ אינן נכתבין אלה בעור אחד התיב ר' יצחק בריה דר"ח כתובה דרובה (פי' שהיה לו לריב"ל לשאול רבותא יותר) שהספרים נכתבים בשני דפין ותו"מ ומזוזות אינן נכתבין אלא בדף אחד (פי' ובעור אחד אפשר שיהיו כמה דפין אבל דף אחד א"א להיות אלא בעור אחד והרי בזה יותר רבותא) אמרין חברייא קומי ר' מנא נאמר דף אחד בשני עורות לית הוא דרובה (פי' אולי סבר ריב"ל דאפשר לעשות דף אחד בשני עורות כגון שידביק עור אחד בקצה העור השני למטה וקמ"ל רבותא שאסור לכתוב תו"מ בשני עורות אף שהן כדף אחד מלמעלה למטה) אמר לון כו' (והמפרשים וכן באו"ז ח"א סימן תקל"ט נדחקו מאד ליישב כפי הנוסח שלפנינו).

ר' זעורה בשם רב ניקב נקב ביריכו של ה"א (פי' בעביו או באורכו) אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה (פי' אף שאינו גורד ממש אלא שאם היה גורד היה נשאר ירך קטנה שלימה) כשר כו' היה הגימ"ל מכלה את הגויל אם גורדו (פי' היה גורדו ואינו גורדו ממש וכדלעיל) כו' ניקב נקב באמצע בי"ת אם היה הגויל מקיפו מכל צד (פי' שנשאר ריוח משהו ממש בין הנקב לבי"ת סביב) כשר ואם לאו פסול (פי' אף שאלו היה גורד ירכי הבי"ת או גגו מבפנים ומשאיר כירך קטנה היה הגויל מקיפו מכל צד מ"מ פסול שאין לנו אלא כמו שהוא עתה).

[השלמות: **תפארתך צריכה**. —פי' שאם נוגעות האותיות מלמעלה אינן ניכרות שהן שתי אותיות ופסול עד שיגרוד ביניהן אבל מלמטה כשר אע"ג שלא גרד שעיקר היכר האותיות הן מלמעלה אבל אם נגע הצד"י מלמעלה בכ"ף ארוכה וכן התי"ו בכיף ארוכה ניכר

לכל שהן ב' אותיות שרגל הכ"ף הארוכה היורדת למטה מראה שאות אחרת היא ע"כ ספק הוא.]

היה עשוי כחצי חליטה כו'. — צ"ל: כחצי חמיטה (פי' כחצי קערה או כחצי עוגה ע' מ"ש בברכות פ"ט ה"ג [עמ' 20] וענין זה כאן דעשה השורה הראשונה כחצי עגול גדול והשורה שלאחריה בפנים ג"כ כחצי עגול קטן מעגול המקיפו וכעין זה השורות שלאחריהן) שורה העליונה כו' (וע' מנחות ל"א ב').

היתה הדיו יוצאה מבין הנקבים פסול כו' לוחכה בלשונו והיא עומדת. — פי' שלוחך בצד הקלף שאחורי הכתב אם אינו מרגיש שם את הדיו אינו נקב וכשר וכעין זה בבבלי שבת ק"ח א' אמרי במערבא כל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב.

מצא בו דף אחד שלם מציל את כולו מה שלם שאין בו שלש טעיות. — צ"ל: מה שלם שאין בו טעיות (ומלת "שלש" שבינתיים מיותרת וליתא למטה בסוף עמוד זה).

ר' חננאל בשם רב תיפורה הל"מ. — פי' תיפורה דהכא היינו "תיתורא" דבבלי וכדאיתא במנחות ל"ה א' ר' חננאל אמר רב תיתורא דתפילין הל"מ (ואולי גם כאן צ"ל תיתורא).

עשה סוף הדף שוה לתחילתו פסול. — פי' שהניח ריוח בסוף הדף רק שתי אצבעות כדין הריוח שבראש הדף פסול דצריך ליתן ריוח בסוף הדף שלש אצבעות וכדאיתא למטה.

ר' ירמיה בשם רשבר"י מה שהתקינו לך הצופים מאן אינון אילין צופים מעשה כו'. — צ"ל: מה שהתקינו לך הצופים מעשה ביום סגריר כו' (ומה שבינתיים מיותר וליתא בב"ר פ"א, ובלי ספק שאיזה מעתיק כתב מן הצד "מאן אינון אילין צופים" שלא ידע מי הם הצופים הללו ובאיזה זמן היו, וסופר שאינו מובהק חשב שזה מגוף הירושלמי והכניסו בפנים ע' מ"ש בפיאה פ"ז ה"ב).

זכר ונקוביו בראם. — צ"ל: זכר ונקוביו בראו (וכ"ה בבבלי ט' א').

[השלמות: **כל השמות הכתובים בנבות כו'**. — צ"ל: כל השמות הכתובים בנבות כו' **חוץ מברך** נבות כו' (כ"ה במס' סופרים פ"ד).]

שלא נתכוין לקדשו הוי דו אמר הללויה כו'. — ע' מ"ש בסוכה פ"ג ה"י (עמ' 268) כמה הערות בסוגיא זו.

[השלמות: **תני גוי שבירך כו'**. — צ"ל: תני גוי שבירך את השם עונין אחריו כותי שבירך את השם אין עונין אחריו (כ"ה בתוס' ברכות פ"ה).]

הלכה י

מניין שהוא עובד בשמונה ר' אימי בשם ר' יוחנן כו'. — ע' מ"ש ע"ז ביומא פ"א ה"א (עמ' 244).

הלכה יא

ר' יוחנן עבד תלת שנין ופלג דלא נחת לבית וועדא מן צערא כו'. —צ"ל: דלא נחת לבית וועדא מן צמרא (וכעין זה בשיר רבה פ"ב אות ל"ה ר' יוחנן אתיסר ועבד חשש בצמר מורייה תלת שנין ופלג כו', וצמרא היא עצמה "צמר מורייה" דמדרש או "צמרמורין" במלה אחת בירושלמי ע"ז פ"ב ה"ב דף מ' ע"ד, וכבר כתבתי בשבת פי"ד ה"ד [עמ' 181] שהיא חולי אבן בגיד ע' בבלי גיטין ס"ט ב' וב"מ פ"ד א' וערוך ערך צמר ד' והוא דלא כפירוש מ"כ במדרש שם).

[השלמות: **אילו הבכורות שהקריבו כו'**. —צ"ל: אילו הבכורות שהקריבו לעגל: תחלה הכל קרב בבמה כו' (פי' קודם שהוקם המשכן, וע"ה ב' זבחים קט"ו בי כמה שינויים).]

[השלמות: **פשט רבי לעזר כו'**. —ע' ב"ר פל"ב י"ב, ודרכו של ר"א לומר בלשון פשט עי' מנחות כ"ו ב'.]

אנטונינוס שאל לרבי מהו לבנות מזבח א"ל בניהו וגנוז אבניו. — צ"ל: בניהו וגזות אבניו (פי' כדי שלא יהיה כמזבח של מקדש דכתיב בו שמות כ' כ"ב לא תבנה אתהן גזית).

[השלמות: **והכתיב ויקח יתרו כו'**. — מצינו ג"כ ביעקב שהקריב זבחים (בראי מ"ו ב') וצ"ל שעולות היו נקראים גם כן זבחים אלא שביתרו שכבר כתיב עולות מוכח שהזבחים היו שלמים.]

פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים איכן הן נשרפין ע"ג הקבר מן מה דתנינן. — כל זה יש למחוק כי אין לו מובן. ולע"ע לא נודע לי מאין נשתרבב זה לכאן ומ"ש ע"ז הרד"ל אינו מחוור.

כיני מתניתא אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים בלבד. — צ"ל: אין בין במה גדולה לבמה קטנה בקרבנות יחיד אלא פסחים בלבד.

וחכ"א כל מה שהציבור מקריבין באהל מועד שבמדבר מקריבין באהל מועד שבגלגל מ"ט כו'. — צ"ל: מקריבין באהל מועד שבגלגל כאן וכאן (פי' בין במת יחיד בין במת ציבור שבגלגל) לא קרב יחיד אלא עולה ושלמים בלבד (כ"ה בזבחים קי"ז א') מ"ט דר' יודה כו' (ובשאר הסוגיא צ"ל כגירסת ק"ע).

רבנן אמרי אף הציבור והיחיד הוזהרו כו'. — צ"ל: רבנן אמרי הציבור והיחיד הוזהרו כו' תני בשם ר"ש אף הציבור אינו מביא אלא מה שקבע עליו הכתוב מה ביניהון כו'.

ועוד מן הדא יכול אם שחטו משש שעות ולמעלן יהא כשר כו'. — צ"ל: יכול אם שחטו משש שעות ולמטן (פי' קודם חצות) יהא עובר (פי' בל"ת כמי ששוחט משש שעות ולמעלן והיא סיפא דברייתא דלעיל מניין לשוחט לפסח ליחיד בבמת יחיד כו' וע' זבחים קי"ד ב' ובפרש"י שם ד"ה איסור) ת"ל באחד שעריך לא אמרתי לך אלא בשעה שכל

ישראל נכנסין בשער אחד מה אית לך משש שעות ולמטן יהא עובר לא שלא לשמו (פי' דאלו לשמו פשיטא שפטור דפסח שנשחט קודם חצות ה"ז פסול ומאחר דסיפא שלא לשמו מיירי ה"נ רישא בשלא לשמו) א"ר יוסה כו' עולה הבאה מחמת אשם על דעתיה דר' לעזר (פי' כדתנן בתמורה פ"ג מ"ג וד' אשם שמתו בעליו ושכיפרו בעליו ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה ר' אליעזר אומר ימותו ר' אלעזר אומר יביא בדמיהן עולות והלא אף הנדבה עולה היא כו' אלא בזמן שהיא באה חובה הוא סומך עליה ומביא נסכים ונסכיה משלו כו' ובזמן שהיא באה נדבה אינו סומך עליה ואינו מביא עליה נסכים ונסכיה משל צבור ע"כ, ואין ספק לחכמים שאמרו יפלו לנדבה שהיא של צבור שאינה קריבה בבמת יחיד אבל לר' אלעזר שאמר יביא בדמיו עולה של יחיד יש להסתפק אם היא קריבה בבמת יחיד דמאחר שהאשם שבאה ממנו אינו קרב בבמת יחיד אפשר שגם העולה הבאה מחמתו אינה קריבה בבמת יחיד).

א"ר שמלאי דבירא א"ל כו'. — ע' מ"ש ע"ז בתענית פ"ב (עמ' 291).

הלכה יב

שילה מניין ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה' א"ר אבא ב"כ כו'. — יש להפך הגירסא וכצ"ל: ויעלהו עולה כליל לה' א"ר יוסה אין מן הדא לית ש"מ כלום דא"ר אבא ב"כ ג' עבירות הותרו בשיו של שמואל (פי' וכמו שהותרו בו אותן ג' עבירות ה"נ הותר בו איסור במה וכולן הוראת שעה היו) הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה. א"ר אבא ב"כ ז' עבירות הותרו בפרו של גדעון (פי' מילתא באפי נפשה היא דא"ר אבא ב"כ שגם בפרו של גדעון הותרו כמה עבירות).

ר' פנחס בשם ר' יוסה ב"ר אלעאי כתוב אחד אומר כו'. — זה קאי על הא דתנן בזבחים פי"ד מ"ו באו לשילה נאסרו הבמות ולא היה שם תקרה אלא בית אבנים בלבד מלמטן והיריעות מלמעלן (ומזה מוכח שהיה תלמוד ירושלמי על זבחים ומשם נעתקה כל הסוגיא כאן עם השמטת "תמן תנינן" כדרך הירושלמי. וכבר הוכחתי בחלה פ"ג ה"ה [עמ' 128] שהיה ירושלמי גם על מנחות וביבמות פ"ח ה"א שהיה ירושלמי על בכורות).

א"ר זעורה ובלבד עשרה טפחים כבנין הבית כו' — צ"ל: ובלבד עשר אמות כגובה המשכן (פי' דגובה של שילה היה עשר אמות כגובה המשכן) והא כשם שהיה אהל מועד נטוי כו' קרסיו קרשיו כו' (פי' שקרסי המשכן וכן קרשיו בריחיו עמודיו ואדניו כולן היו בשילה, ונ"ל שהקרשים והבריחים והאדנים היו עומדין במשכן שילה בפנים סמוך לכתלים של אבן שהיה גובהן עשר אמות כגובה כתלי המשכן וכמו שנתבאר).

א"ר אבדימא דציפורן כראש תור היה נכנס כו' ונסב הגבול כו'. — כעין הא דר' אבדימא דציפורין דהכא איתא נמי בזבחים קי"ח א' וב' בשם ר' אבדימא בר חסא וכן הא דר' יוסי בר חנינה דהכא איתא נמי התם בשם ריב"ח, ולכך נראה ש"ר' אבדימא דציפורין" דירושלמי הוא עצמו "ר' אבדימא בר חסא" דבבלי. ונראה ג"כ שבבבלי שם הוא מתייחס על שם אבי אביו שכבר מצינו בבבלי שבת פ"ח א' ועירובין נ"ה א' "ר' אבדימא בר חמא בר חסא", ועוד בהוריות יו"ד א' איתא ר' אבדימא בר חמא והכל אחד; וע' ירושלמי ביצה פ"א ה"ט "ר' יצחק ב"ר לעזר בשם ר' אימי אבוי דר' אבדימא דציפורין", נראה דחמא אביו בבבלי מכונה בירושלמי "אימי" אל"ף במקום חי"ת כמנהג הירושלמי דמחליף את האל"ף והעי"ן לחי"ת כמו חילפא במקום אילפא וחיפא במקום עיפא וכ"ה מחליף את הה"א "חונא" במקום "הונא" כנודע, ולהפך ר' הונדקס במקום ר' חידקא ע' מ"ש בשבת פט"ז דף ט"ו ע"ג, עמ' 183).

ר' לעזר בשם ר"ה ממה שנאכלו ק"ק ומע"ש בכל הרואה לא צרך השונה להזהיר כו'. — צ"ל: לא צרך הכתוב (ומלת "השונה" נשתרבבה מסוף פרק זה "לא צרך השונה להוציאן") להזהיר על אכילתן אלא על עלייתן מ"ט השמר לך פן תעלה עולתיך פן תעלה עלייה (פי' שהכתוב מזהיר על עלייה בכל מקום אבל אינו מזהיר על אכילה דהרי היא מותרת בכל הרואה וכ"ה גם בזבחים קי"ח א' בשם ר' הושעיא).

ר' יסא בשם ר' יוחנן זה סימן כל זמן שהארון כו' (גם זה נאמר על מתניתין דזבחים שם מ"ז באו לנוב וגבעון הותרו הבמות) ר' אבהו בשם ר' יוחנן שם שם (גם זה בא לפרש מה דתנן התם בזמן נוב וגבעון דקדשים קלים נאכלין בכל ערי ישראל ונשמט דין מעשר שני משום דמע"ש למד מן הארון ואם אין הארון בתוך המשכן אין מע"ש נוהג כל עיקר וע' זבחים קי"ט א' תוד"ה באו).

אריב"ב אזכרה אזכרה מה אזכרה שנאמר להלן כו'. — צ"ל: אריבר"ב שימה שימה מה שימה שנאמר להלן (פי' דכתיב בארון שמות מ' ג' ושמת שם את ארון העדות) הבמות אסורות (פי' שהרי במדבר היו הבמות אסורות) אף שימה שנאמר כאן (פי' במע"ש דברים י"ד כ"ד לשום שמו שם) הבמות אסורות (פי' ובזמן שהבמות מותרות אין מע"ש נוהג כלל) כו'.

ר' עזרא בעון קומי ר' מנא לא כן אמר רבי בשם ר' יוסה כו'. — יש כאן השמטת סופר והעיקר כהנוסח שבפסחים פ"ב ה"ד (וע' מ"ש בהערותי שם, עמ' 218).

פרק ב

הלכה א

מהולל שם ה' ממזרח שמש ועד מבואו מה את ש"מ א"ר אבון כו'. — יש להפך הגירסא וכצ"ל: מה את ש"מ מהולל שם ה' כממזרח שמש ועד מבואו (פי' שכ"ה הסדר בכל יום) א"ר אבון כו'.

מה אנן קיימין אם בשהיתה כתובה אשורית ותירגמה בלעז (פי' בזה איירינן בהא דתנן והלועז ששמע אשורית יצא) הדא דתנינן בכל לשון (פי' דלא יצא) אם בשהיתה כתובה בלעז ותירגמה אשורית הדא היא דתני כו' (פי' והא דלא מוקי לה בשהיתה כתובה אשורית וקראה אשורית בלי שום תרגום משום דשיטת הירושלמי היא דאין הלועז יוצא באופן כזה דהא אינו יודע מה שקורא וכדמקשינן עלה בבבלי י"ח א'; ומפרשי הירושלמי כאן חשבו דסוגיא זו קאי עלה דתנן "אבל קורין ללועזות בלעז" ולכן נדחקו בביאורה וכל דבריהם אינם מחוורים).

תיפתר שהיתה כתובה גיגנטון. — אולי המכוון שהיתה כתובה באותיות אשוריות אבל בלשון לעז.

הלכה ב

סלקון מישאול ואמרון יצאת שפחה משל בית רבי אמרת להם כו'. —צ"ל: סלקון מישאול אמרין ייעול פלן קמי ייעול פלן קמי יצאת שפחה משל בית רבי ואמרת להון היכנסו לְשָׁנִים (פי' מי שגדול בשנים יכנס תחלה) שרון עלון קטעין קטעין אמרת להון למה אתם נכנסין סירוגין סירוגין חד רבי כו' נתפזרו חלגלוגיך ר' מנא אמר בשם ר' יודה כו' (ומה שבינתיים מיותר והיא הוספה מב"ר סו"פ ע"ט וליתא בשביעית רפ"ט).

היה כותבה הדא אמרה שהוא מותר בעשיית מלאכה נאמר בי"ד בכרכים. — פי' כדאיתא לקמן ה"ג הכל יוצאין בי"ד שהיא זמן קריאתה).

שאם תפר בה שנים או שלשה תכים שהיא כשירה. — צ"ל: שנים או שלשה גידים שהיא כשירה (וכ"ה בבבלי י"ט א' וגם שם "ר' חלבו בשם רב").

הלכה ג

ניחא בן כרך שהלך לעיר שזמנו מאוחר בן עיר שהלך לכרך כו'. — בהשגת הראב"ד על המאור כאן כתב שנוסחת הירושלמי במשנתנו היא אם עתיד לחזור למקומו קורא במקומו בבי"ת אבל לפי התלמוד הבבלי הנוסח כמקומו בכ"ף.

א"ר יוסי אוף כאן בעתיד כו'. — צ"ל: א"ר יוסי אית כאן בעתיד כו' (כן העתיק הרמב"ן במלחמותיו וכעין זה בערלה פ"ג ה"ג ויבמות פ"י הי"ד).

ובן כרך שעקר דירתו בליל ארבעה עשר נפטר מיכן ומיכן. — צ"ל: ובן כרך שעקר דירתו בליל חמשה עשר נפטר מיכן ומיכן.

א"ר מנא בעתיד לחזור למקומו. — פי' דהא דתנן בבן כרך שהלך לעיר "ואם לאו קורא עמהם" היינו אפי' עתיד לחזור למקומו דהיינו לכרך שלו לאחר ט"ו דמ"מ קורא עם בני העיר ואמר ר' פנחס טעמו של דבר דפרוז היה באותה שעה וכעין זה בבבלי י"ט א'.

הלכה ד

ר' חלבו ר' מתנה יוסי בר מנשייא בשם רב אם היתה כתובה חומשין כו'. — צ"ל: בשם רב ספר תורה אם היתה כתובה חומשין אין קוראין בה ברבים (פי' מובא זה כאן שדומה למגילה חסירה שאין קורין בה ודין ס"ת שכתובה חומשין איתא גם בבבלי גיטין סמ"ך א' בשם ר' חלבו) א"ר תנחומא מפני ההדיוטות (פי' שיאמרו דחומש זה היא כל התורה כולה ואין מוסיפין עליו ואפשר שזהו ג"כ המכוון בבבלי שם שאמרו מפני כבוד צבור וע"ל פ"ג ה"א דף ע"ד ע"א) עולא בירייה ר' לעזר בשם ר' חנינה מגילה צריך לקרותה בלילה כו' ר' חמא בר גוריא בשם רב רבי חמא בר עוקבא כו'.

[השלמות: **להעשות ראש חולה.** פי' שורה של בני אדם ע' שבת פי"ט ה"א [ט"ז ע"ד].]

הלכה ה

ולא טובלין דכתיב והזה וטבל. — צ"ל: דכתיב (במדבר י"ט י"ח) וטבל והזה (וכן העתיקו בבבלי כ' א' תוד"ה ולא).

ואנן חמיי רבנן מקדמין לעיבורה. — ע' ביאור זה בשבת פ"ב ה"א (עמ' 154).

הלכה ז

אמר רבי אתיא דר' לעזר ב"ר שמעון כו'. — צ"ל: אמר רבי יוחנן אתיא דר' לעזר כו' (וכן במנחות ע"ב א').

מקצירת היום מה את עביד לה כקצירת הלילה או כבא מן העלייה אין תימר כקצירת הלילה כו'. — צ"ל: קצירת היום (פי' ביום שני של פסח לרבנן) מה את עביד לה כקצירת הלילה או כבא מן העלייה אין תימר כבא מן העלייה אשכחת אמר חדא פלגו בין ר' לעזר בר"ש ובין רבנן דרבנן אמרין הבא מן העלייה כשר ור' לעזר בר"ש אומר הבא מן העלייה פסול אין תימר כקצירת הלילה אשכחת אמר תרתין פלגוון בין כו'.

אריבר"ב ולא למפריעו הוא קדש כו'. — ע' ביאור זה ברה"ש סופ"א (עמ' 274).

פרק ג

הלכה א

מהו ליקח אבנים מעיר זו ולבנות בעיר אחרת. — פי' בבית דירת הדיוט ומשום ישוב א"י ע' ב"ב פ"ה סוה"א ובבלי ב"ק פ' ב' וב"מ ק"א א'.

אינגלין אין בו משום קדושת ארון. — ע' כלים פט"ז מ"ז "ואנגלין של ספר", ובערוך ערך אנלגין הוא גורם "אנלגין" ובמוסף ערוך שם כתב שבלשון יונית הוא ספסל שמניחין עליו הספר.

תורה חסירה אין קוראין בה ברבים והא תני בבראשית כו'. — צ"ל: אין קוראין בה ברבים תני בבראשית כו' (ע' בבלי גיטין סמ"ך א').

ארסקינס אוקיד אורייתא דצנבראי כו'. — כאן ובשביעית פ"ד ה"ב (ע' מ"ש שם, עמ' 66) מבואר שזה השר ארסקינס היה מיצר לישראל, אבל בברכות פ"ה ה"א מצינו דר' יונה ור' יוסי עלון קומי ארסקינס באנטוכיא וקם מן קומיהון ומשמע שהיה אוהב לישראל. וראיתי בספר דורות הראשונים ח"ב מעמוד קפ"ד והלאה שהשתדל להוכיח שהיו שני שרים בשם זה ושהראשון מהם היה אוהב ישראל, אבל אינו מוכרח שכבר נאמר "הפך לבם לשנוא עמו".

מהו לקרות בספר ברבים כו'. — פי' "ספר" בלשון הירושלמי הוא לפעמים חומש ובמרדכי גיטין ספ"ה העתיק "מהו לקרות ברבים בחומשין", וע"ל פ"ב ה"ג ומ"ש שם (עמ' 310).

הלכה ב

ר' חלבו הוה דרש בציפורין פסק תימן י"ג אתא כו'. — צ"ל: פסק תמן כד אתא בעי למיתן הכא א"ל ר' אימי (פי' שר' חלבו רצה ליתן במקומו ור' אימי שהיה ג"כ במקום ר' חלבו לא הניח לו, וכפי המבואר בכמה מקומות בבבלי [ע' ברכות ח' א' וביצה ט"ז ב'] היה ר' אמי בטבריא, ומלשון "הכא" דאיתא כאן משמע דהירושלמי נסתדר בטבריא והארכתי בזה בכלאים פ"ט ה"ד, עמ' 61).

אבדוקים אבמסין תלתכיס. — צ"ל: אבדוקיס (עניינו בלשון יונית טוב ילד) אבמתוס (פי' בל"י טוב למד) תרסיס (ע"ל פ"א הי"א אלישע ותרשיש אלס טרסס).

ר' מנא משלח כתב לר' הושעיה בי ר' שמי כו'. — כבר כתבתי בדמאי פ"ב ה"א (עמ' 34) דר' הושעיה בריה דר' שמי היה תלמיד לר' מנא ולר' יצחק בר אלעזר שהיה בקיסרין, ובמדרש קהלת פ"ט אות ז' איתא דר' יצחק בן אלעזר היה קורא לר' בורקי ולר' יהושע ב"ר טימי עדה קדושה והנה ר' בורקי היה ג"כ תלמידו של ר' מנא (ע' ע"ז פ"ג ה"ז); ור'

יהושע ב"ר טימי נראה שט"ס הוא וצ"ל "ר' יהושע ב"ר שמי" והוא עצמו "ר' הושעיה ב"ר שמי" (כמו בשבת סופ"ד "ר' לעזר בשם ר' יהושע משרת הייתי לר' חייא הגדול" ואותו ענין שם פ"ג סוה"א "ר' לעזר בשם ר' הושעיה", וכן מצינו בכתובות פ"ב ה"ד "ר' הושעיא בריה דר' שמאי" והוא ר' הושעיה בריה דר' שמי) וראיתי בילקוט קהלת שם הנוסח "קרי ליה לר' שמלאי ור' ברקאי עדה קדושה", וכן העתיק בספר יחוסי תנאים ואמוראים ערך "ברקא", ונוסחא משובשת נזדמנה להם שנשמטו בה המלות "יהושע בריה" ונשאר רק "ר' שמאי" ומפני ששמאי היה מן הזוגות ובזמן הבית התחכם סופר אחד והוסיף למ"ד בינתיים והיה ל"ר' שמלאי", אבל ר' שמי או ר' שמאי היה אמורא ור' מנא היה תלמידו ע' נדרים פ"ט ה"א.

עוד מצינו בויקרא רבה פל"א "ר' הושעיא בריה דר' שמלאי דקיסרין בשם ר' יצחק בר זעירא" ונראה דגם שם ט"ס וצ"ל "ר' הושעיא בריה דר' שמאי דקיסרין" והוא "ר' הושעיה בריה דר' שמי" דירושלמי ומשום דר' הושעיה בריה דר' שמי היה מקומו בקיסרין (כדאיתא בכלאים פ"ו ה"ג א"ר מנא אזלית לקיסרין ושמעית ר' הושעיה ב"ר שמי בשם ר' יצחק בן לעזר) לכך הוא מכונה במדרש ר' הושעיא בריה דר' שמאי דקיסרין (וכן ר' יצחק בר לעזר רבו שהיה מקומו ג"כ בקיסרין מכונה ג"כ במדרש על שם עירו כ"ש בדמאי פ"ב ה"א), וביוחסין אות שי"ן כתב "ר' שימי מקיסרין אבוה דר' הושעיא" נראה מזה שלפני היוחסין היה הגירסא בויקרא רבה שם "ר' הושעיא בריה דר' שימי מקיסרין" והוא כמו שהגהתי. וראיתי בסה"ד ערך ר' הושעיא בריה דר' שמלאי שהגיה בלשון יוחסין "ר' שמלאי דקיסרין" במקום ר' שימי, וכבר נתבאר להפך שיש להגיה במדרש כנוסח יוחסין, וע' ילקוט תהלים רמז תרע"ג באותו ענין "ר' יהושע בשם ר' יצחק בר זעירא" וכבר כתבתי דיהושע והושעיא שם אחד הוא אלא שנשמט בילקוט המלות "בר שמי", וקרוב בעיני להגיה במדרש שם "ר' יצחק בר אלעזר" (במקום ר' יצחק בר זעירא) שהיה רבו של ר' הושעיא בריה דר' שמי וכמו שנתבאר למעלה שגם בכלאים פ"ו אמר בשם ר' יצחק בר אלעזר, וכעין זה מצינו ברבה פ' פנחס פכ"א סימן י"ח וכן בתנחומא שם סימן י"ג א"ר יצחק בר זעירא פער פיו כגמל, ואותו ענין בפסיקתא דר"כ פיסקא ששית וברבתי פיסקא ט"ז "ר' יצחק בר אלעזר".

א"ר יוחנן לית כאן מה אנן קיימין כו'. —צ"ל: לית כאן בית הכנסת מה אנן קיימין כו' (כ"ה בתמים דעים סימן קט"ו ע"ש מה שפירש בזה, וזה נאמר על הא דתנן אין מוכרין את של רבים ליחיד).

הלכה ג

הדא דאת אמר בבית הכנסת של יחיד כו'. — צ"ל: הד"א בבית הכנסת של רבים אבל בבה"כ של יחיד אפי' בנוי מותר.

ר' אבהו עבר בפרוורה מה דשרי א"ר זכריה כו'. —צ"ל: מה שרי (פי' שאלה היא אם מותר לעבור בפרוורה כמו שעבר ר' אבהו) א"ר זכריה כו' (פי' ויש לומר דאסור).

הלכה ד

חל להיות בע"ש במה קורין. — צ"ל: חל להיות בע"ש אימתי קורין (ונוסח שלפנינו נשתרבב מהלכה שלאחריה דשם איתא ר"ח שחל להיות בשבת במה קורין).

תני שמואל מסייעא לר' אילא אי זו היא שבת השנייה כו'. — צ"ל: איזו היא שבת ראשונה כל שחל ראש חדש אדר להיות בה ואפי' ערב שבת (ע' בבלי ל' א') איזו היא שבת השנייה כל שחל הפורים להיות בתוכה ואפי' ערב שבת (פי' אבל אם חל י"ד בשבת אין קורין זכור בשבת שלפניו אלא בו ביום וע' בבלי שם תוד"ה עדיין) רנב"י בעי כו' ר' אבא בריה דר"פ בעי הגע עצמך שחל י"ד להיות בשבת הרי שלא קדמה אזכרתן לעשייתן א"ל ולא כבר איתתבת (לעיל פ"א ה"ב) דלית אפשר ואם אפשר קודם הוא לכרכין (פי' שזכור קורין בי"ד ועשייה לכרכין היא בט"ו).

הלכה ז

אינו בדין שיהו בני מתקללים ואני מתברך. — פי' שאף בזמן שהיו נוהגין כדין המשנה (לקמן פ"ד מ"ג) שרק הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה היה מנהגן לברך לפניהן ולאחריהן על כמה פרשיות ידועות כדאיתא למטה "אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה" וענין זה נתעלם מהט"ז א"ח סימן תכ"ה אות ה' ע"ש; ומתוך חשיבות פרשיות אלו באותו זמן לברך עליהן לפניהן ולאחריהן עדיין נשאר המנהג באיזה מקומות שיקרא החכם בפרשיות אלו כ"ש במג"א סימן תכ"ה אות ח' בשם ספר כנה"ג.

אמר רבי לר' חנניה בר אחוי דר"ה. — צ"ל: אמר ר' יוסי לר' חנניה כו' (כ"ה בתענית פ"א ה"ב).

פרק ד

הלכה א

רשבר"י עאל לכנישתא חמא חד בר נש קאים מתרגם כו'. — ברקח סימן נ"ג ומובא גם במרדכי ברכות פ"א רמז ט"ו העתיק בשם ירושלמי ר' יוחנן איקלע להההיא אתרא

חמא ההיא ספרא דהוה קרי בסמיכה א"ל אסור לך שנאמר ואתה פה עמוד עמדי א"ל בעל בשר אני והתיר לו ע"כ, והנה לפנינו בירושלמי ליתא לזה ואף שלפני הראשונים היו כמה הוספות בירושלמי אך מפני שאין הלשון שהעתיק כפי סגנון הירושלמי קרוב בעיני שהרקח כתב מאמר זה ע"פ זכרונו ונתחבר אצלו הא דאיתא בירושלמי כאן בשם ר' שמואל ב"ר יצחק ומה דאיתא בבבלי ברכות (י"ג ב') "והא ר' יוחנן מצלי וקרי שאני ר' יוחנן דבעל בשר הוה", וע' מ"ש בסוף פיאה (עמ' 33).

רשבר"י עאל לכנישתא חמא חזנה קאים מתרגם ולא מקים בר נש תחתוי. — אע"פ שכל הראשונים העתיקו כן יותר נראה דצ"ל חזנה קרי ומתרגם כו'.

חד אמר אם שמרת מה שבפה ושימרת מה שבכתב אני כורת כו'. — ע' מ"ש בפיאה פ"ב ה"ו (עמ' 25).

ר' יונה ור' ירמיה חד מחזר מנא וחורנא כו'. — ע' מ"ש בבכורים פ"ג ה"ה (עמ' 144).

ר' זעורה בעי אילין ג' קרויות מה את עבד לון כו'. — ע' מ"ש ע"ז בברכות פ"ז ה"א (עמ' 15).

הלכה ב

חד אמר חוזר וחורנא אמר חותך כו'. — ע' מ"ש ע"ז בתענית פ"ד ה"ג (עמ' 296).

הלכה ג

בשאין שם תורגמן אבל אם יש שם תורגמן קוראיה ג' כו'. — צ"ל: אבל אם יש שם תורגמן קוראים [כ"ה בד"ו] ג' (פי' שאם יש שם תורגמן המתרגם את ההפטורה דיו שיקרא המפטיר שלשה פסוקים מפני טירחא דציבורא ע' בבלי כ"ג ב') א"ר חלבו ר' אבהו קרי קומי ר' יוחנן תלתא קראיי אמר (פי' ר' אבהו) ולא יהא ר' יוחנן כתורגמן (פי' שהיה ר' יוחנן נוהג לדרוש בכל שבת ושבת לפני קריאת ההפטורה ויש לחוש לטירחא דציבורא כמו אם יש מתרגם והכי איתא במסכת סופרים פי"ב ה"ז "ואם היה דורש אינו חושש לכ"א פסוקים", וע' בשו"ת מהר"ם פדווא סימן ע"ח שכתב לפרש דר' אבהו חייש לטירחא דר' יוחנן ואינו מחוור).

הלכה ד

ר' בא ור' יסא בשם ר' יוחנן נאמר כאן עדה כו'. — ע' מ"ש ע"ז בברכות פ"ז ה"ג (עמ' 16).

האומר הרי ערכי עלי ובא לסדרו מן הקרקע שמין לו בעשרה מן המטלטלין שמין לו בג' האומר הרי כו'. —צ"ל: מן המטלטלין שמין לו בג' לכשיעשיר נדון בהשג יד (ולפנינו איתא זה למטה ושייך כאן, וביאור זה שאם סדרו לו מן הקרקע או מן המטלטלין ולא נמצא כל דמי ערכו ושוב העשיר ה"ז אינו צריך להשלים) האומר הרי ערכי עלי אינו

כאומר דמי שדי עלי (פי' שדין שניהן שוה שבין זה ובין זה צריך ליתן לכתחילה כסף ממש ומאחר שהאומר ערכי עלי ובא לסדרו מן הקרקע שמין לו בעשרה ה"נ באומר דמי שדי עלי שמין את השדה בעשרה) אבל אם אמר הרי עלי מאה מנה להקדש שמין לו בשלשה לכשיעשיר אינו נדון בהשג יד (פי' כדתני בערכין כ' א' שאין הנדרים נידונים בהשג יד ולפיכך אינו צריך לדקדק לישום בעשרה שהרי כשיעשיר לאחר זמן צריך להשלים מה שאין כן בערכין).

הלכה ה

היה קורא בתורה ונשתתק זה שהוא עומד כו'. — ע' מ"ש ע"ז בברכות פ"ה ה"ג (עמ' 13).
אמרון ליה בני קרתיה קטע בדיבירייא דיקרונון בנינן. — פי' שבני עירו אמרו לו שבעת שילמוד תורה עם בניהם לא יקרא עמהם כל הפסוק מראשו ועד סופו אלא שיחלק אותו להם בשתי פעמים כדי להקיל את למודם וכעין זה בבבלי כ"ב ב' אלא דשם שיטה אחרת דר' חנינא התיר לחלק לתינוקות של בית רבן.
עד היכן א"ר אחא כגון פרשת יהוידע כה"ג. — הכי איתא נמי במסכת סופרים פי"א ה"ג (ושם הנוסח א"ר יוסי) והגיה שם הגר"א "כגון פרשת כה"ג" והיינו מפרשת יוה"כ שבאחרי מות עד פרשת אך בעשור שבסדר אמור שהיה כה"ג מדלג בהן כדתנן ביומא פ"ז מ"א.

הלכה ז

ת"ת סומא אינו גולה דר"י ורמ"א גולה ושניהן מקרא אחד הן דורשין כו'. — צ"ל: ורמ"א גולה תני וכן היה ר' יהודה פוטרו מכל המצות האמורות בתורה (כ"ה במכות פ"ב ה"ה וסוטה פ"ב ה"ה) וכא תנינן כל שלא ראה מאורות מימיו (ומה שבינתיים מיותר וסופר אחד הוסיף זה מבבלי מכות ט' ב') כו' תמן הוא אמר פטור והכא הוא אמר חייב (וזה דאיתא לפנינו "פרט" "לרבות" נשתרבב מחגיגה פ"א ה"א דף ע"ו ע"א) א"ר חנניה כו' בבית אפל לא יפרוש את שמע מ"ט דר' מאיר בלא ראות לרבות את הסומא ומה מקיים ר' יהודה בלא ראות להביא את המכה בלילה (ע' מכות שם).

הלכה ח

ר' חונא מעבר זלדקן. — ע' מה שהגהתי בתענית רפ"ד.

הלכה ט

האומר איני עובר לפני התיבה בצבועין אף בלבנים לא יעבור בסנדל איני עובר אף יחף לא יעבור. — לשון המשנה דחוק מאד שלהפך ה"ל לומר "אף בצבועין לא יעבור" וכן בסיפא "אף בסנדל לא יעבור" ונדחקו ליישב זה בט"ז א"ח סימן נ"ג אות ח' וביאור

הגר"א שם אות כ"ח ע"ש. ולי היה נראה דיו"ד יתירא נזדקרה כאן וצ"ל האומר אני עובר לפני התיבה בצבועין כו' בסנדל אני עובר כו', וביאור זה שהיה מנהג המינים שהש"ץ יתפלל בבגדים צבועים דוגמת הכה"ג וכמו שהוא מנהגם עד היום. אבל מנהג בני ישראל היה שהש"ץ לבש בגדים לבנים, ע' בבלי שבת יו"ד א' מתעטף ומצלי, ועו"ש כ"ה א' ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך, ועוד כתב רש"י במנחות ל"ח א' ד"ה מין כו' דרוב טליתות של פשתים הן ולבנות, ובתורת האדם לרמב"ן שער ההספד הוכיח בשם ר' יצחק בן גיאת שהיה מנהג חתנים וכיוצא בהן לובשים לבנים ומתעטפין לבנים, וכתב בשו"ת מהר"י ברונא סימן ע"ג שלא יעשה טלית ללבוש בבה"כ אלא לבן, ובזמנם היה דרך הנשים בלבד ללבוש בגדי צבעונים (ע' כתובות פ"ז ה"ט ובבלי ע"ז כ' ב' ופסחים ק"ט א') ותניא בספרי פ' תצא פיסקא רכ"ו לא יהיה כלי גבר על אשה וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים ת"ל תועבה כו' ומזה מוכח שהיה מנהג האנשים בזמנם ללבוש לבנים ולא בצבעונים (וע' בהלכות פסוקות הלכות קידושים צד 90 מעשה באחד ששלח פיסקי שיראין לביתו [ב"ב קמ"ג ב'] כו' אדומים לבנותיו ולבנים לבניו ושאר גוונים שלובשין אנשים לבניו ושלובשים נשים לבנותיו) וכ"ש הש"ץ שצריך שיהא דומה לכהנים ולמלאכים (ע' ברכות פ"א ה"א דף ב' ע"ג). וכן היה מנהג המינים שהש"ץ היה סנדליו ברגליו, ולא כן היה מנהג ישראל בזמנם שלא היה הש"ץ עובר לפני התיבה בסנדל שבה"כ הוא מקום קדוש וכדכתיב (שמות ג' ה') של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא, ובב"מ פ"ב ה"ט יהודה ברבי עאל לכנישתא שבק סנדלוי ואזלין אמר אילו לא אזלית לכנישתא לא אזלין סנדליי ע"כ, וכ"ה המנהג עד היום בארצות המזרח לחלוץ נעליהן טרם יכנסו לבה"כ ולפיכך זה שרוצה לעבור לפני התיבה בצבועין או בסנדל חיישינן שמא מין הוא ואפי' אם יתרצה אח"כ לעבור בלבנים ויחף אין מניחין לו.

הלכה י

תורגמן שהוא עומד לפני חכם אינו רשאי לא לשנות כו' אא"כ היה אביו או רבו. — פי' שאם הדורש מזכיר שם חכם שהוא אביו או רבו של התורגמן מותר לתורגמן לשנות שם אביו או רבו מפני הכבוד שאינו מזכיר את שמו אלא אומר אבא או רבי וכפירוש הזה מוכח למטה וזה דלא כפירוש הר"נ על הרי"ף בסוף מסכת זו, וכ"ה בק"ע כאן שהחכם הדורש הוא אביו או רבו של המתורגמן, וגם דלא כביאור הכ"מ שמייחסו להרמב"ם בפ"ד ה"ג מת"ת שהמתורגמן הוא אביו או רבו של הדורש (ומה שפסק שם הכ"מ דברי הרמב"ם בסכינא חריפא אינו נכון אלא הוא ענין אחד וכדעת ב"ח יו"ד סימן רמ"ו ושיש

להוסיף תיבה אחת בתוך דברי הרמב"ם וכצ"ל אא"כ היה המתורגמן מתרגם אביו של חכם או רבו ע"כ ובמגדל עוז שם נראה שהנוסח שלפניו היה בלשון רמב"ם "אא"כ היה אביו או רבו" וג"ז נוסח ישר ועניינו אביו או רבו של חכם וכדעת ב"ח ומקורו מבבלי קידושין ל"א ב').

בר ישיטא הוה אמורא דר' אבהו אחא מילין כו'. —פה נתערבו שתי נוסחאות: נוסחא אחת היתה "אמורא דר' אבהו" ונוסחא אחרת "אמורא דר' אחא". ובר ישיטא זה דשם אביו ר' חיננא הוא עצמו הנזכר בפסחים פ"ד ה"א חיננא אבוי דר' ינטא ואותו ענין בתענית פ"ד ה"ב חיננא אבוי דבר נטא ועו"ש ה"ח דף ס"ח רע"ד חיננא אבוי דבר ינטה, וה"ז שֶׁם שנשתבש בכמה אופנים.

מילין דשמע מן אבוי בביתא הוה אמר כן אמר רבי בשם ר' יונה מילין כו'. —צ"ל: הוה אמר כן אמר ר' יונה אבא מילין דשמע כו'.

הלכה יא

לא דומה גנאי יחיד בצבור לגנאי צבור בצבור ואתייא כהיא דא"ר חלבו בשם ר' הונא כו'. —צ"ל: ואתיא כהיא דאמר חיננא בר שלמיא בשם רב (פי' דאמר לעיל מתשובה שהשיב אהרן כו' ואחר זה מתחיל ענין אחר ופיסקא היא): ברכות כהנים נקראות כו'.

הלכה יב

ר' בא בשם ר' יהודה ואפי' לא סמרו כו'. —צ"ל: ר' בא בשם ר' יהודה ואפי' סמרו (פי' ואפי' חיבר את המקל למזוזת הבית במסמרות פסול) והא תני והוא שלא סמרו (פי' אבל סמרו כשר) א"ר יוסה והוא שייחדו לכן (פי' שייחד מקל זה שיהיה מחובר למזוזת הבית לעולם דאז הוא ככותל עצמו ויכול ליתן בו את המזוזה).

בית שיש לו שני פתחים נותן ברגיל (פי' והפתח השני פטור ממזוזה ע' מנחות ל"ג א') היו שניהן רגילין נותן בחזית (פי' שבפתח שבו החזית חייב במזוזה ע' ב"ב פ"א מ"ב ועושה חזית מבחוץ).

פתח שהוא פתוח לגג ולגינה הרי הוא כפתוח לחיל דברי ר' יוסי כו'. —צ"ל: הרי הוא כפתוח לחוץ (פי' וחייב במזוזה) דברי ר' יוסי ב"ר יהודה וחכ"א הרי הוא כפתוח לבית שער (פי' ואין בית שער חייב במזוזה ע' מנחות ל"ג ב').

לולין אילו ע"ג אילו חייבין במזוזה. — פי' לולין הן שעולין בהן מבית לעלייה ע' מנחות ל"ד א'.

מתני' מסייעא לשמואל תפילה שבלת עושין אותה מזוזה כו'. — צ"ל: מתני' מסייעה לר' חונה תפילה שבלת אין עושין אותה מזוזה מזוזה שבלת עושין אותה תפילין כו' (כ"ה במסכת סופרים סו"פ י"ד וע' מנחות ל"ב א' דשם מובא רק הרישא).